

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглядаються особливості та чинники виникнення комунікативних бар'єрів під час вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей. На виникнення комунікативних бар'єрів у ході вивчення іноземної мови впливають переважно мотиваційні, операційні та соціально-психологічні чинники, які й обумовлюють відповідні типи бар'єрів. Попередженню і подоланню комунікативних бар'єрів у спілкуванні студентів при вивченні іноземної мови сприяють такі психолого-педагогічні умови: 1) створення сприятливого психологічного клімату в студентській групі; 2) підвищення навчальної мотивації; 3) формування навичок спілкування.

Ключові слова: *комунікативний бар'єр, тривожність, самооцінка, психолого-педагогічні умови, колективно-розподілена діяльність, соціально-психологічний тренінг, психологічний клімат, навчальна мотивація.*

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний етап розвитку нашого суспільства характеризується докорінними перетвореннями в його соціально-економічній і геополітичній структурі, що спричиняє розширення ділових і культурних зв'язків із зарубіжними країнами. Задовольнити зростаюче соціальне замовлення можна за рахунок підвищення ефективності процесу навчання шляхом перегляду структури наукового знання і вироблення нових підходів до освіти. Оволодіння іноземною мовою має на меті не тільки отримання лінгвістичних знань, а й формування умінь і навичок практичного користування нею. Уміння застосовувати іноземну мову в повсякденному житті припускає спілкування нею, залучення в усну чи писемну комунікацію. Успішність навчання іноземній мові залежить не тільки від діяльності викладача й студентів, спрямованої на формування та розвиток мовних навичок і умінь, а й від створення таких психолого-педагогічних умов процесу навчання, коли студент, включений в іншомовну діяльність, отримує почуття задоволення, радості від того, що він може робити за допомогою мови, яка вивчається [1, 12]. Як свідчить практика, більшість студентів, які починають спілкуватися іноземною мовою, відчувають психологічні труднощі, пов'язані з подоланням багатьох проблем — очікування невдач, підвищену тривожність, скутість, побоювання помилок та ін. Труднощі подолання подібних бар'єрів, як правило, є наслідком того, що в процесі навчання не

приділяється належної уваги психологічній підготовці студентів до комунікації іноземною мовою. Не враховуються достатньою мірою чинники професійної адаптації (приспособування до вузівського життя, навчального процесу, майбутньої професії, що здобувається), адаптації до нового для людини колективу, встановлення коректних ділових і особистих контактів з людьми, індивідуальні відмінності. Невраховання названих чинників порушує процес навчання, негативно впливає на розвиток особистості студента, призводить до виникнення міжособистісних конфліктів у групі, знижуючи ефективність навчальної діяльності студентів. Тому природно припустити, що процес навчання передусім має стимулювати належний психічний стан людини в іншомовному спілкуванні.

Аналіз наукових досліджень. Теоретичний аналіз зарубіжної і вітчизняної літератури засвідчив, що комунікативні бар'єри вивчались переважно у міжособистісному спілкуванні. Розкрито змістовий аспект понять «психологічний бар'єр», «комунікативний бар'єр» (Г. Андреева, Т. Базаров, В. Галигін, Л. Дмитрієва, Л. Новикова, Л. Шихірев, Є. Цуканова та ін.), виокремлено і охарактеризовано типи психологічних та комунікативних бар'єрів і чинники їх виникнення (Г. Гібш, Б. Паригін, М. Форверг та ін.) Особливості спілкування у навчанні іноземних мов розглядалися Ж. Вітлінім, Г. Лозановим, Л. Меркуловою; проблема навчальних труднощів при вивченні іноземної мови — Л. Ароніною, О. Бондаренко, В. Кунициною, Н. Наєнко, О. Овчинніковою, І. Піщєвою.

Поняття «комунікативний бар'єр» щодо вивчення іноземної мови у вищій школі розглядається як феномен, що виявляється у вигляді зовнішніх і внутрішніх ознак тривожності й призводить до блокування ефективного спілкування у процесі її вивчення, що спричиняється недостатньою мотивованістю навчання, неадекватною самооцінкою, несприятливою атмосферою та відсутністю навичок, необхідних для реалізації процесу спілкування; виявлено чинники виникнення комунікативних бар'єрів (мотиваційні, операційні, соціально-психологічні); особливості прояву комунікативних бар'єрів і чинники їхнього виникнення (неадекватність самооцінки і рівня домагань, несформованість навичок спілкування, невміння застосовувати знання з іноземної мови в усному мовленні, страх перед аудиторією, відсутність позитивного зворотного зв'язку з викладачем) у процесі вивчення іноземної мови студентами першого курсу. Комунікативний бар'єр щодо процесу вивчення іноземних мов як психологічного явища може розглядатися як феномен, що призводить до блокування ефективного спілкування у процесі спільної діяльності, що спричиняється недостатньою мотиво-

ваністю навчання, неадекватною самооцінкою, несприятливою психологічною атмосферою у навчальній групі та відсутністю навичок та умінь, необхідних для реалізації процесу спілкування [7, 361].

Постановка мети та завдань статті. Виявлення особливостей і чинників виникнення комунікативних бар'єрів при вивченні іноземної мови студентами першого курсу немовних спеціальностей, психолого-педагогічних умов їхнього подолання. А втім очевидно, що ігнорування мовних бар'єрів може стати серйозною перешкодою для успішного оволодіння іноземною мовою.

При вивченні іноземної мови у студентів проявляються комунікативні бар'єри, зумовлені мотиваційними, операціональними та соціально-психологічними чинниками, попередження і подолання яких буде ефективним за умов: підвищення навчальної мотивації шляхом включення спілкування у значущу для суб'єкта діяльність і усвідомлення його ролі й функцій у цій навчальній діяльності; оптимізації процесу навчання з метою оволодіння першокурсниками комунікативними навичками, мовними засобами, необхідними для реалізації іншомовного спілкування; створення сприятливого психологічного мікроклімату в системах «викладач — група», «викладач — студент», «студент — студент», «студент — група».

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку психолого-педагогічних та лінгвістичних досліджень, пов'язаних із проблемою навчання іноземних мов у вищій професійній школі, характеризується розмаїттям чинних концепцій, підходів і методів [6, 3]. Водночас за останні роки все більш яскраво спостерігається тенденція до надання переваги комунікативному підходу в організації процесу навчання іноземних мов, зокрема й у вищих навчальних закладах.

Комунікативний підхід передбачає таку організацію навчально-пізнавальної діяльності, за якої ті, хто навчається, є постійно залученими до спілкування іноземною мовою, на відміну від інших методів (граматико-перекладний, аудіолінгвальний, аудіовізуальний, свідомозмістовий та інші), сприяє вирішенню завдань формування у майбутніх фахівців навичок іномовного спілкування та розвитку комунікативних здібностей. Отже, комунікативний підхід забезпечує систематичне оволодіння майбутніми спеціалістами як функціональним, так і структурним аспектами мови, орієнтує на те, щоб навчання іномовного спілкування та використання іноземної мови як засобу спілкування відбувалося в різних видах діяльності, передбачає формування іномовної комунікативної компетенції.

Поняття «компетенція» (від *лат.* *competo* — домагаюся, відповідаю, походжу) досить широко вживається в різних галузях наукових

знань. [4, 43]. Так, у загальнонавчальному значенні воно визначається, з одного боку, як обсяг повноважень, що надані за посадою чи урядовцеві, а з іншого — як знання та досвід фахівця певної галузі.

Реалізації основних принципів сприяє атмосфера колективного спілкування у комунікативних ситуаціях. Ситуації стимулюють студентів до комунікативно-вмотивованого спілкування, а спілкування дає змогу свідомо засвоїти матеріал. Розвиток комунікативних здібностей можливий тільки через вирішення реальних завдань на занятті, що викличе задоволення та впевненість у собі, бажання розмовляти іноземною мовою.

Отже, студенти повинні оволодіти комунікативними навичками та вміннями їх застосування у спілкуванні. Під час спілкування комуніканти виступають як носії певних соціальних відносин, які виникають у тій чи іншій сфері діяльності і реалізуються у комунікативних ситуаціях. Формування комунікативних навичок та умінь можливе лише за умови створення типових ситуацій реального спілкування, які виникають у різних сферах життя і стосуються різних тем, у навчальному процесі.

Мовленнєва дія неможлива поза ситуацією спілкування, тому викладач на занятті повинен створити певну ситуацію спілкування або комунікативно-мовленнєву ситуацію. За визначенням В. Л. Скалкіна, «комунікативно-мовленнєва ситуація — це динамічна система взаємодіючих факторів, які залучають людину до мовленнєвого спілкування і визначають її поведінку в межах одного акту спілкування» [5, 76]. Комунікативна ситуація включає чотири чинники:

- обставини дійсності, в яких відбувається комунікація;
- стосунки між комунікантами;
- мовленнєві наміри;
- реалізація самого акту спілкування, який створює нові стимули до мовлення.

Основними причинами, якими студенти пояснюють свою скутість, напругу на заняттях, є відсутність мовних знань, невміння застосовувати свої знання у спілкуванні, незручність перед викладачем як головним оцінювачем їхніх знань, умінь і здібностей, що виявляються у навчанні. «Відсутність мовних знань» насправді, як зазначають експерти, не має достатніх підстав, принаймні для більшості студентів, оскільки у сприятливих умовах вони можуть успішно розв'язати запропоновані комунікативні завдання, що вимагають основного мовного «багажу» (лексико-граматичних знань). У процесі вивчення іноземної мови на першому курсі студенти стикаються з усіма видами комунікативних бар'єрів, але серед них превалюють ті, що зумовлені операціо-

нальними (недостатність навичок спілкування) і соціально-психологічними чинниками (скутість перед викладачем і непевність у власних знаннях), а також недостатньою мотивацією навчання.

Створення сприятливого психологічного клімату в студентській групі (акцентування викладача на моментах успіхів, досягнень в оволодінні студентами іноземною мовою, створення ситуацій спілкування, у яких студент переконується в тому, що його успіхи є проявом його здібностей). Коригувальний вплив на неадекватний рівень домагань і самооцінку (підвищення навчальної мотивації шляхом втягнення студентів у колективну творчу діяльність, структурна організація групової мети й співвіднесення її з особистими завданнями). Формування навичок спілкування за допомогою активізації резервних можливостей особистості й використання соціального досвіду студентів (організація колективної діяльності, у ході якої члени груп мають можливість визначити свої комунікативні здібності й опанувати технікою спілкування) [7, 362].

Зниження ефективності засвоєння іноземної мови часто зумовлюється комунікативними бар'єрами, під якими ми розуміємо психологічне явище, що виявляється у вигляді зовнішніх і внутрішніх ознак тривожності, й призводить до блокування ефективного спілкування у процесі вивчення іноземної мови, що спричиняється недостатньою мотивованістю навчання, неадекватною самооцінкою, несприятливою атмосферою та відсутністю навичок, необхідних для реалізації процесу спілкування.

На виникнення комунікативних бар'єрів при вивченні іноземної мови впливають переважно мотиваційні (відсутність чи спотворення мотивації спілкування, незначущість діяльності для досягнення цілей, неадекватність самооцінки і рівня домагань), операційні (відсутність чи недостатність засобів, необхідних для реалізації процесу спілкування) і соціально-психологічні (відсутність оптимального психологічного клімату в групі) чинники, які й обумовлюють відповідні типи бар'єрів.

Висновки. Студенти першого курсу на початкових етапах вивчення іноземної мови часто відчують несприятливий психологічний стан, який виявляється у різних проявах тривожності, що свідчать про наявність комунікативних бар'єрів у спілкуванні з викладачем і групою.

Висока тривожність у студентів на заняттях з іноземної мови корелює з неадекватним рівнем домагань, неадекватною самооцінкою і низькою успішністю. За суб'єктивними оцінками студентів, вона виникає найчастіше в ситуаціях скутості, сором'язливості перед викладачем, страху аудиторії, невміння застосовувати свої знання у спілку-

ванні, при відсутності зворотного позитивного зв'язку з викладачем. Різні типи комунікативних бар'єрів у ситуаціях спілкування взаємозумовлені.

Попередженню і подоланню комунікативних бар'єрів у спілкуванні студентів-першокурсників при вивченні іноземної мови сприяють такі психолого-педагогічні умови:

- створення сприятливого психологічного клімату в студентській групі;
- підвищення навчальної мотивації;
- формування навичок спілкування.

Реалізація психолого-педагогічних умов подолання і попередження комунікативних бар'єрів у першокурсників у процесі вивчення іноземної мови відбувається успішно при організації колективно-розподіленої діяльності на заняттях з використанням елементів психотренінгу.

Коллективно-розподілена діяльність, основними ознаками якої є: усвідомлення мети діяльності, як єдиної і значущої, що вимагає об'єднання зусиль кожного члена групи; розподіл функцій і обов'язків між учасниками діяльності, встановлення відносин, взаємопов'язаності та взаємовідповідальності при виконанні роботи; здійснення контролю, корекції і оцінки діяльності не лише педагогом, а й членами групи, які сприяють формуванню у студентів впевненості у своїх можливостях і коригують самооцінку та рівень домагань, знижують рівень тривожності як показник наявності комунікативних бар'єрів, що в результаті сприяє підвищенню академічної успішності.

ДЖЕРЕЛА

1. Бернацька О. В. Моделювання ситуацій професійної діяльності у навчанні іноземної мови студентами немовних спеціальностей: автореф. дис. канд. пед. наук за спец : 13.00.04 / Бернацька О. В. / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Київ, 2004. — 21 с.
2. Гапонова С. В. Сучасні методи викладання іноземних мов за рубежом / С. В. Гапонова // Іноземні мови. — 1998. — № 1. — С. 24–31.
3. Леонтьев А. А. Общая методика обучения иностранным языкам : хрестоматия / А. А. Леонтьев — М. : Русский яз., 1991 — С. 360.
4. Ніколаєва С. Ю., Шерстюк О. М. Сучасні підходи до викладання іноземних мов / С. Ю. Ніколаєва, О. М. Шерстюк // Іноземні мови. — 2002. — № 1. — С. 39–46.
5. Скалкін В. Л. Комунікативні вправи англійською мовою: посіб. для учит. / В. Л. Скалкін. — М. : Освіта, 1983. — 128 с.
6. Сура Н. А. Навчання студентів університету професійно орієнтованого

спілкування іноземною: автореф. дис. канд. пед. наук за спец. : 13.00.04 / Сура Н. А. / Луганський нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2005. — 23 с.

7. Яковлева Н. В. Деякі особливості виявлення комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови /Н. В. Яковлева // Психологія: Зб. наук. пр. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. — Вип. 11. — С. 360—366.

Статья посвящена выявлению психолого-педагогических условий преодоления коммуникативных барьеров у студентов первого курса при изучении иностранного языка. На основании анализа исследования трудностей, возникающих в процессе изучения иностранного языка, выявлено три группы факторов, способствующих возникновению коммуникативных барьеров: мотивационные, операциональные и социально-психологические. Выявлены психолого-педагогические условия, способствующие преодолению коммуникативных барьеров: 1) создание благоприятного психологического климата; 2) повышение учебной мотивации; 3) формирование навыков общения.

Ключевые слова: коммуникативный барьер, тревожность, самооценка, уровень притязаний, психолого-педагогические условия, коллективно-распределенная деятельность, психологический климат, учебная мотивация.

The article is devoted to revealing of psychological-pedagogical conditions of overcoming of communicative barriers at first-year students studying foreign language. Features of display of communicative barriers and the reasons of their occurrence are investigated during studying foreign language by first-year students. Conditions of overcoming and the prevention of communicative barriers are revealed during studying by first-year students of foreign language: increase of educational motivation, mastering by skills of communication, creation of a favorable psychological climate in group.

Key words: communicative barrier, anxiety, self-esteem, level of aspiration, psychological-pedagogical conditions, social-psychological training, educational motivation.